

ALFRED VON KREMER

1828 Viyana doğumlu Avusturyalı şarkiyatçı ve devlet adamı. Uzun yıllar Doğu ülkelerinde bürokratik görevlerde bulundu. Viyana Bilimler Akademisi üyesiydi. Özellikle Mısır ve Suriye bölgesine odaklandı. İslam Kültür Tarihi çalışmalarının odak noktasını oluşturuyordu, bu alanda onlarca eser kaleme aldı. İbn Haldun üzerine Batı'daki ilk çalışmaları gerçekleştirdi. Goldziher'e göre Kremer'in çalışmaları sayesinde Avrupa'da İslam çalışmaları yeni ve modern bir safhaya geçti. 1889 yılında Viyana'da öldü.

NATHANIEL SCHMIDT

1862 yılında İsveç'te doğdu. Stockholm Üniversitesinde Linguistik bölümünü bitirdi akabinde Almanya ve Amerika'da Teoloji eğitimi aldı. Çalışmalarını iki farklı alanda, Din ve Sami Dilleri üzerinde yoğunlaştırdı. Uzun yıllar çalıştığı Cornell Üniversitesi ile özdeşleşti ve buradaki Oryantalist çalışmaların kurucularından oldu. Üniversitede verdiği Arapça derslerinde Kuran-ı Kerim'in yanı sıra İbn Haldun'un Mukaddimesini adeta el kitabı olarak kullandı. Birçok çalışmasının yanında İbn Haldun üzerine derli toplu bir biyografik çalışma gerçekleştirdi. Kitabı modern İbn Haldun çalışmalarında halen daha referans olarak kullanılmaktadır.

BERSUN TURNA

1997 yılında İstanbul'da doğan Bersun Turna, lise eğitimini İstanbul Erkek Lisesi'nde 2016 yılında tamamladıktan sonra, lisans hayatına Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü'nde başlamıştır. Bu üniversitenin Tarih ve İktisat bölümlerinden 2021 yılında mezun olmuştur. Halihazırda Sabancı Üniversitesi'nde Tarih yüksek lisansına devam etmektedir. Çeşitli akademik projelerde görev alan Turna, İSAR'da araştırmacı olarak çalışmaktadır.

Alfred Von Kremer & Nathaniel Schmidt

ZAMANININ ÖTESİNDE
İBN HALDUN
-BİR GİRİŞ-

Tercüme: Bersun Turna

ZAMANININ ÖTESİNDE
İBN HALDUN
- BİR GİRİŞ -

KUTADGU / KÖK - MEDENİYET - ENTELEKTÜEL TARİH

Yayınevi Editörü : Ramazan Serhat Aslan
Yayın Yönetmeni : Muhammed Yasin Can
Yayınevi Ser. Nu. : 53697

ISBN |

Kutadgu Yayınları'nın 4. eseridir.

Alfred Von Kremer ve **Nathaniel Schmidt** tarafından kaleme alındı.
Bersun Turna İngilizce ve Almanca asıllarından çevirdi.
Editörlüğünü **Egemen Kurtoğlu** üstlendi.
Sevda Gün son okumasını gerçekleştirdi.

Kapak **Muhammed Yasin Can** tarafından tasarlandı.
Mizanpaj Duran Aydos tarafından yapıldı;
metinde 11 punto Baskerville fontu kullanıldı.

1. Baskı, 1. Edisyon, Aralık 2022, İstanbul

© Eserin tercümeden doğan yayın hakları Kutadgu Yayınları'na aittir.
Baskı, Yılmaz Basımevi (Mat. Ser. Nu: 49749)

KUTADGU

Aziz Mahmud Hüdayi Mah. Tepsi Fırını Sok. No:9/3
Üsküdar/İstanbul
0 850 304 17 58
kutadgu.com.tr
iletisim@kutadgu.com.tr
@kutadgu_m (twitter, instagram, youtube)

İÇİNDEKİLER

I | TARİHÇİ, SOSYOLOG VE FİLOZOF

1. İbn Haldun'un Keşfi	11
2. Tarihçi	21
3. Tarih Felsefecisi	29
4. Sosyolog	39
5. İnsan	45

II | İBN HALDUN VE İSLAM TOPLUMLARININ KÜLTÜR TARİHİ

1. Hayatı ve Eserleri	59
2. İklim ve Beslenmenin Fiziksel ve Ruhsal Gelişime Etkisi	67
3. Kırsal Hayatın İdeal Temelleri	72
4. Toplum Biçimleri	76
5. Devletlerin Kurulması ve Yıkılması	79
6. Değerlendirme	91

TARİHÇİ, SOSYOLOG VE FİLOZOF

I

Nathaniel Schmidt

Ibn Khaldun, Historian, Sociologist, Philosopher

- Wien 1879 -

I. İbn Haldun'un Keşfi

İbn Haldun'un yazılarından bazı parçalar 1806 yılında keşfedilip Silvestre de Sacy tarafından Fransızca tercümeyle yayınlandığında, vefatının üzerinden 400 sene geçmişti. Bu yüzyıllar boyunca, Arap tarihçilerinin en büyüğü olan bu adam Avrupa'da neredeyse hiç tanınmıyordu. Sadece Türkiye'de, alimler *Mukaddime* adlı eserini biliyordu. İslami ilimlerle alakalı son bölümü, ansiklopediciler tarafından, muhtemelen ilk kez Hafız-ı Acem'in (ö.1500)¹ *Medînetu'l-'ilm* eserinde, sonra kesin olarak Ahmed bin Mustafa Ebu'l-Hayr Taşköprizâde (ö.1586)² tarafından *Miftâhu's-sa'âde* eserinde kullanılmıştır. Katip Çelebi'nin (ö.1657) İbn Haldun'un eserini doğrudan mı kullandığı, yoksa iddia edildiği gibi Taşköprizâde aracılığıyla mı bildiği şüphelidir. *Mukaddime* Türkçeye Mehmed Sahib Pirîzâde (ö.1746) tarafından Sultan III. Ahmed (1703-1730) döneminde tercüme edilmiştir. Hem Arapçası hem de bu versiyonu geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmıştır. Türk öğrenciler, bir nebze de olsa *Kitabü'l-İber*'i bilirler.

İspanya'da, en azından 15. yüzyıl boyunca İbn Haldun'un Gırnata'nın Nasrî hükümdarı V. Muhammed'in oğlu için yazdığı mantık kitabı ve tarih eserinin Beni Ahmer ile alakalı kısımları da dahil bazı eserleri biliniyordu. Müslümanların İspanya'dan çıkarılmasıyla muhtemelen İbn Haldun'a dair bilgiler de ortadan kayboldu. Kardinal Ximenes'in emriyle 1499'da Gırnata'da Arapça kitaplar yakıldığında, yakılan kitapların arasında kendisinin eseri var mıydı, bilmiyoruz. Kardinalin çağdaşı

1 DİA'ya göre ö.1551. Ç.N.

2 DİA'ya göre ö.1561. Ç.N.

Alvaro Gomez de Castro³ 5.000 cilt eserin herhangi bir zor kullanılmadan toplatıldığını aktarmıştır. Apolojetik tandans çok bariz olsa da, nitekim böyle şeyleri şiddete başvurmadan yapmak pek mümkün değildir, buradaki sayı yaklaşık olarak doğru olabilir. Francisco Xavier Simonet⁴ imha edilen kitapların Kur'an nüshaları, tefsirler ve diğer dini eserlerle sınırlı olduğunu iddia etmiştir. Alcalá'da 300 tıbbi risale korunduğuna göre, bir çeşit filtreleme yapılmış gibi gözükmektedir. W. H. Prescott⁵ elde edilen *Suma de la vide de Cisneros* adlı yazmada 1.005.000 sayısı verildiğini kaydetmiştir. Yuvarlak bir milyon, muhakkak Castro'nun verdiği 5.000 sayısının üstüne fazladan eklenmişse de, J. S. Scott'u⁶ "Sayı neredeyse bir milyondur." demekten alıkoymamıştır. José Antonio Conde,⁷ klasik eserlerin tercümeleri de dahil olmak üzere 80.000 cildin ateşe atıldığını beyan etmiştir. Prescott, Conde'nin bu tahmininin doğruluğunu kabul etmeye meyillidir, çünkü "Conde Arapça ilimlerde kendinden öncekilerin hepsinden daha iyidir." Bu doğru olsa da, Dozy ve diğer modern bilim adamlarının da fark ettiği gibi, Conde'nin Arapça kaynaklarla tanışıklığı ne isabetli ne de geniştir. Bu ifadesi için hiçbir Arap yazara atıfta bulunmamıştır, ki bulunmuş olsa bile o ifadelerde bir abartma beklemek doğal olurdu. 5.000 kitap ciddi bir yığın yapar; market değeri Artemis Tapınağı'nda yakılan eserlerin seviyesine rahatlıkla çıkmış olabilir.

II. Philip'in devrinde (1556-98), Benedictus Arias Montanus *Regia Laurentiani sive Escorialensis monasterii bibliotheca* ile vazifelendirildiğinde, birçok Arapça yazma emniyet altına alınmıştır. Arias Montanus'un halefi David Covillus Scotus, 1671

3 *Historia Cardinalis Ximenes*, IV, 102, ed. 1740.

4 *El Cardinal Ximenes de Cisneros y los manuscritos Arabigo-Granadinos*, Granada, 1885, sf. 31.

5 *History of the Reign of Ferdinand and Isabella*, 12. ed., 1856, II, sf. 414.

6 *History of the Moorish Empire in Europe*, 1904, III, sf. 242.

7 *Description d'España*, 1779, sf. 4, notlar.

yangınında yok olan bir katalog hazırlamıştır. Ancak Michael Casiri'nin⁸ Hottinger'den alıntılıdığına göre 1583 yılında manastırda 261 Arapça yazma bulunuyordu. III. Philip, tıp, siyaset, felsefe ve Kur'an ile alakalı üç binden fazla yazma ekledi. Gonzalez Davila, Barnabas Vivanco ve Francisco de los Santos'un şahitliği ve Casiri'ye referansla, bunlar 1611'de Pedro de Lara tarafından, Sale kıyısı yakınlarında, Fas Kralı Zeydan'a ait iki gemide ele geçirilmişti. Bunların birçoğu 1671 yangınında yok olmuştu ve sağlam kalan yazmaların arasında görünüşe göre İbn Haldun'a ait bir eser mevcut değildi. Koleksiyon gelecek asırlarda ciddi şekilde genişlese de, 1770'de Casiri hala İbn Haldun'a ait bir eser bulamamıştı. Yalnız Codex 1668'den -1362'de yazılmış Muhammed ibn Ebu Abdullah ibn Sail el-Hatib'in Gırnata Tarihi- İbn Haldun'un isminin zikredildiği bazı kesitler paylaşmıştı.

Ahmed ibn Arabşah'ın *Timur'un Hayati*⁹ adlı eserinin Arapça metninin Jacob Golius (1636)¹⁰, Fransızca tercümesinin Pierre Vattier (1658)¹¹, Latince versiyonunun ise Samuel H. Manger (1767-72)¹² tarafından yayımlanması, en azından İbn Haldun'un Timur ziyaretini Avrupalı öğrencilerin dikkatine sundu. Barthélemy d'Herbélot'nun *Bibliothèque Orientale* (1697) eserindeki kısa "Khaledoun" makalesi birkaç hata içeriyordu, bu hatalar daha sonrakiler tarafından da tekrar edildi. D'Herbélot, muhtemelen İbn Haldun'a dolaylı yoldan borçlu olduğunun farkında değildi. Geniş ölçekte başvurduğu Hacı Halife'nin sözlüğü¹³ İbn Haldun'a sık sık atıfta bulunuyordu. Bu borcun farkına, d'Herbélot'nun vefatından sonra (1695),

8 Ana metinde dipnot 6.

9 *Acâ'ibü'l-makdûr* adlı eser. Ç.N.

10 *Ahmedis Arabsiadis vitae et Rerum gestarum Timuri qui vulgo Tamerlanes dicitur historia*, 1636.

11 *L' Histoire du Grand Tamerlan, traduite de l'Arabe*, 1658.

12 *Ahmedis Arabsiadis vitae et Rerum gestarum Timuri historia*, 1767-72.

13 *Keşfü'z-Ẓünûn* Ç.N.

eserin editörlüğünü üstlenen Antoine Galland varmıştır. Hacı Halife'nin İbn Haldun'a ne kadar sık atıfta bulunduğunun farkına ise, Gustav Flügel'in¹⁴ Hacı Halife'nin ansiklopedik eserini Latince'ye tercüme edip yayımlamasından sonra varabildik. Joseph de Guignes¹⁵ sık sık İbn Haldun'a atıfta bulunur, ancak onun yanlışlıkla İbn Haldun'a atfedilen Paris Kraliyet Kütüphanesi'ndeki 769 numaralı yazmayı referans aldığına dair de Sacy'nin şüpheleri kuşkusuz haklıdır.¹⁶ Bu yazmanın katalog girdisi şöyledir: "Chronique d'Ebn Khaldoun, Africain, native d'Adrumette, qui était Cadhi d'Alep lorsque cette ville fut prise par Tamerlan, et mourut en l'année 808, à Samarcande." Bu eserin Şihabüddin el-Fezi el-Mekri'nin 1441-51 arasında yazılmış bir eseri olduğunu de Sacy 1789'da fark etmişti.¹⁷ O dönemde d'Herbélot'tan kalan bu bariz tanimsal hataları düzeltmeye muktedir olamamıştı. İbn Haldun Adrumentum'da doğmamıştı, Halep Kadısı olmamıştı ve Semerkand'da ölmemişti. Aynı kütüphanedeki 1015 numaralı yazma ise dikkatlerden kaçtı. 1804'de Hammer-Purgstall¹⁸ Hacı Halife'den İbn Haldun'a ait sihirle alakalı bir pasajı alıntılarını. O dönemde İstanbul'da mukim olmasına rağmen, şehirde İbn Haldun'a dair yazmaların varlığından haberi yoktu. İbn Arabşah tercümesindeki ufak notlar, d'Herbélot (Hacı Halife'den dikkatsizce yapılmış bir alıntı), de Guignes (İbn Haldun'a yanlışlıkla atfedilen bir yazma), El-Hatib (Casiri'de), Hacı Halife (Hammer-Purgstall'de) dışında İbn Haldun'un isminin bile, Türkiye ve kısa bir dönem

14 *Lexicon bibliographicum et encyclopaedicum a Mustaja ben Abdallah Katib Jelebi diclo el nomine Haji Khalifa celebrato compositum*, I-VII, Lpz.. 1835-52: II, 101, 115, 168, 584, 586: III, 35, 40, 70, 89, 93. 94, 169, 350; IV, 183; VI, 71, 557.

15 *Histoire des Huns, des Turcs, des Mogols, et d'autres Tartares occidentaux*, 1756-58.

16 *Chrestomathie arabe*, 2e ed.. 1826.

17 *Notices et extraits des manuscrits de la bibliothèque du Roi*, II, 1789.

18 *Encyclopädische Uebersicht der Wissenschaften des Orients aus sieben arabischen, persischen und türkischen Werken übersetzt*, Leipzig, 1804.

için İspanya'ya saymazsak 19. yüzyıla kadar Avrupa'da bilindiğine dair çok az kanıt mevcuttur. Yukarıdaki referanslar ise büyük bir tarihçiyi ve sosyal olguları çalışanlar arasında gelmiş geçmiş en büyük alimlerden birini ele aldıklarının farkında olduğuna dair bir emare göstermemektedirler.

De Sacy'nin 1806 yılında yayınladığı parçalar Arap müellifin sıra dışı karakterini pek gün yüzüne çıkarmamıştı. Bir sonraki yıl Giovanni Bernardo de Rossi¹⁹; Ebu'l-Mehâsin'i (Paris 750 numaralı yazma), Leiden 1768 numaralı yazmadaki referansları, de Sacy'nin yayınladığı metinleri, d'Herbélot'un atf yaptığı Paris 1015 numaralı yazmayı ve Casiri'yi temel alarak İbn Haldun ile alakalı bir anlatı kaleme aldı. 1810'da de Sacy *Mukaddime*'nin içinden başka önemli pasajları yayınladı. 1812'ye gelindiğinde, Hammer-Purgstall²⁰ bu çalışmadan o kadar etkilenmişti ki İbn Haldun'u bir *Arap Montesquieu* olarak adlandırmıştı. *Mukaddime*'den birkaç seçme parça onun tarafından 1816 ve 1820'de yayımlanmıştı.²¹ De Sacy, bu çalışmanın daha kifayetli bir tanımını, yine kendine ait *Chrestomathie arabe* eserinden iktibasla, *Biographie universelle*'in (1816) ilk baskısında vermişti. 1820'de Michelangelo de Lanci, Paris 1015 numaralı yazmanın İtalyanca tercümesini yayınladı. *Mukaddime*'nin ilk beş kitabı Hammer-Purgstall tarafından 1822'de,²² altıncısı ise Garcin de Tassy tarafından 1824'de tanıtıldı.²³ Coquebert de Montbret de 1824, 1825 ve 1827'de eserden farklı seçmeleri ele aldı. Onun Viyana, Roma, St. Petersburg ve Leiden'a yazma listeleriyle alakalı sunduğu taleplere bir cevap gelmemiş gibi gözükmektedir.

19 *Dizionario storico degli autori arabi più celebri e delle principali loro opere*, Parma, 1807.

20 *Ueber den Verfall des Islams nach den ersten drey Jahrhunderten der Hidschrah*, 1812.

21 *Fundgruben des Orients*, V, 1816, sf. 389; VI, 1818, sf. 301-7; 362.

22 *Journal asiatique*, 1822, sf. 267 vd.

23 *Journal asiatique*, 1824, sf. 158 vd.